

ҚР Ұлттық Банкінде монетарлық статистиканы қалыптастыру әдіснамасы

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (бұдан әрі – ҚРҰБ) Қазақстан Республикасының монетарлық статистикасын Ақша-кредит және қаржы статистикасын жасау нұсқаулығында, Халықаралық Валюта Қоры (бұдан әрі – ХВҚ), 2016 ж. және Ақша-кредит және қаржы статистикасын жасау анықтамалығында (ХВҚ, 2008 ж.) жазылған әдіснамалық қағидаттарға сәйкес қалыптастырады.

Қазақстанның монетарлық саясатында қаржы ұйымдары (ХВҚ терминологиясы бойынша – қаржы корпорациялары) секторының негізгі кіші секторларының шоттары қамтылады және мына шолулар:

- Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің монетарлық шолуы (*«Орталық банк» кіші секторы*);
- Екінші деңгейдегі банктер бойынша монетарлық шолу (*«Басқа депозиттік корпорациялар» кіші секторы*, бұдан әрі – ЕДБ);
- Банк жүйесі бойынша монетарлық шолу (*«Депозиттік корпорациялар» кіші секторы*, ҚРҰБ мен ЕДБ қамтиды);
- «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ, ипотекалық компанияларды, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын, бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларын қамтитын басқа қаржы ұйымдарына (*«Басқа қаржы корпорациялары» кіші секторына*) шолу;
- Қаржы секторына шолу кіреді.

Қаржы ұйымдарының бухгалтерлік баланстары монетарлық статистиканы қалыптастыру үшін негіз болып табылады.

Баланстық шоттар қаржы ұйымы контрагенттерінің резиденттігіне қарай сыртқы және ішкі активтер/міндеттемелер болып топтастырылады. Сыртқы активтер/міндеттемелер қаржы құралдары, ал ішкі – қаржы құралдары мен экономиканың секторлары бойынша сыныпталып, ұсынылады.

Бірінші сатыда ҚРҰБ-ға қаржы ұйымдары ұсынатын баланстық деректер негізінде ай сайынғы/тоқсан сайынғы негізде олар бойынша секторлық баланстар қалыптастырылады.

Қаржылық корпорациялардың әрбір кіші секторының шолуы баланстық ұқсастық негізінде жасалады, ал құрылымы қаржылық делдалдық процесінде тиісті кіші сектордың рөлін көрсетуге арналған. Шолуларда активтер жағы бейрезиденттерге және ішкі экономиканың әртүрлі секторына берілген кредитті көрсетеді (ауқымды мағынада).

Банк жүйесінің (ХВҚ-ның терминологиясы бойынша – депозиттік корпорациялар) шолуында ҚРҰБ-ның монетарлық шолуы мен ЕДБ-ның монетарлық шолуы қамтылады және макроэкономикалық талдау мақсаты үшін ақша-кредит статистикасының негізгі жиынтығын білдіреді.

ҚРҰБ-ның монетарлық шолуында ақша базасы мен оның құрауыштарының көрсеткіштері көрсетіледі. Ақша базасы ҚРҰБ міндеттемелерінің негізгі бабын білдіреді және ақша саласын және ақша-кредит саясатын талдауда маңызды рөл атқарады.

Банк жүйесінің шолуында депозиттік ұйымдардың ұлттық анықтамаға сәйкес кең ақша массасын құрайтын міндеттемелері бойынша деректер, сондай-ақ депозиттік ұйымдардың экономиканың басқа секторларына және бейрезиденттерге қатысты талаптар (яғни кредит) болып табылатын активтері бойынша деректер қамтылады. Ақша-кредит саясатын жүргізу кезінде кең ақша массасын және оның құрауыштарын, кредиттік агрегаттарды, депозиттік ұйымдардың шетелдік (сыртқы) активтері мен пассивтерін талдауда депозиттік ұйымдардың деректеріне ерекше назар аударылады.

Шолулар жасау кезінде сыртқы және ішкі активтер сомасының пассивтер сомасына теңдестігі сақталады, бұл қаржы ұйымдары міндеттемелерінің бейрезиденттерге және экономиканың ішкі секторларына қатысты тиісті талаптармен (кредитпен), сондай-ақ шолулардың басқа активтерімен және пассивтерімен байланысын қамтамасыз етеді.

ҚРҰБ-ның монетарлық шолуы (бұдан әрі – ҚРҰБ шолуы) үш бөлімнен тұрады: сыртқы активтер, ішкі активтер және пассивтер және ҚРҰБ-ның бейрезиденттерге және экономиканың ішкі секторларына қатысты талаптары мен міндеттемелерін білдіреді.

ҚРҰБ-ның шолуын қалыптастырған кезде қаржы құралдары бойынша стандартты топтастыру пайдаланылады.

Таза сыртқы активтер таза (нетто) позицияны немесе ҚРҰБ-ның бейрезиденттерге қатысты талаптары мен міндеттемелері арасындағы айырмасын білдіреді.

Таза сыртқы активтер:

- еркін конвертацияланатын валютадағы (ЕКВ) жалпы халықаралық активтер мен сыртқы міндеттемелер арасындағы айырма ретінде есептелетін таза халықаралық резервтерді;
- ҚР Ұлттық қорының активтерін;
- басқа да таза сыртқы активтерді (басқа сыртқы активтер мен міндеттемелер арасындағы айырма) қамтиды.

Жалпы халықаралық активтер қаржы құралдары бойынша берілген: монетарлық алтын, ХВҚ (SDR) арнайы қарыз алу құқығы және қолма-қол валютаны, депозиттерді, кредиттерді, бағалы қағаздарды (акциялардан басқа), қаржы туындыларын (деривативтер) қоса алғанда, еркін конвертацияланатын шетел валютасындағы (ЕКВ) активтер. ЕКВ активтерде сыртқы басқаруға берілген активтер және ұсынылған шоттар бойынша бейрезиденттерге арналған талаптар бойынша нетто-көрсеткіш (ЕКВ-ғы бейрезиденттерден алынатын шоттар) қамтылады.

ҚРҰБ ресми интернет-ресурсында ҚРҰБ шолуының көрсеткіштерін қалыптастыру, жариялау мен тарату ай сайын екі сатыда жүргізіледі: алдын

ала деректер – есепті айдан кейінгі айдың бірінші жұмыс аптасында, нақтыланған деректер – есепті айдан кейінгі айдың соңғы жұмыс күні.

ҚРҰБ шолуының көрсеткіштерін кезең-кезеңімен жариялау сыртқы басқарудағы активтер бойынша деректерге қолжетімділік алу мерзімімен айқындалады. Әдетте, сыртқы басқарушылар активтерді сыртқы басқару нәтижелері бойынша есептілікті есепті айдан кейінгі айдың 20-25-нен ерте емес, яғни ҚРҰБ-ның тиісті есепті күнгі бухгалтерлік балансы қалыптастырылғаннан кейін ұсынады.

Осылайша, алдын ала деректер ҚРҰБ-ның тиісті есепті күнгі бухгалтерлік балансының деректері бойынша қалыптастырылады. Алдын ала деректерді жария ету қажеттілігі макроэкономикалық жағдайды және ақша-кредит саясатын жүргізуді бағалау мақсатында барынша жедел деректерге қажеттілік болуымен айқындалады.

Нақтыланған деректер сыртқы басқарушылар ұсынған есептердің негізінде жүзеге асырылатын сыртқы басқарудағы активтер бойынша деректерді түзетуді қамтиды.

Ішкі активтерде:

- Орталық Үкіметке таза талаптар;
- ЕДБ-ға талаптар (ҚРҰБ-ның ноталары бойынша міндеттемелерді қоспағанда);
- банктік емес қаржы ұйымдарына талаптар;
- қалған экономикаға талаптар (қаржылық емес мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарға мен үй шаруашылықтарына);
- басқа таза ішкі активтер (басқа міндеттемелер мен капиталдың шоттарын шегергенде, басқа да қаржылық және қаржылық емес активтер) қамтылады.

Пассивтерге (ішкі міндеттемелерге) ақша базасына кірмейтін резервтегі ақша мен басқа міндеттемелер кіреді.

Резервтік ақшаға (ақша базасы) ҚРҰБ кассасындағы қолма-қол ақшаны қоспағанда, ҚРҰБ айналысқа шығарған қолма-қол ақша, ҚРҰБ-дағы ЕДБ-нің аударылатын және басқа депозиттері, банктік емес қаржы ұйымдарының аударылатын депозиттері және мемлекеттік және мемлекеттік емес қаржылық емес ұйымдардың теңгемен ағымдағы шоттары кіреді.

Ақша базасына кірмейтін міндеттемелерде қаржылық емес ұйымдардың шетел валютасындағы ағымдағы шоттары мен басқа да депозиттері, таратылу процесіндегі банктік емес қаржылық ұйымдар мен ЕДБ-ның басқа депозиттері, резиденттердегі (ЕДБ мен орталық үкіметтегі ноталарды///////// қоспағанда) ҚРҰБ ноталары, кредиттер (РЕПО операциялары), қаржы деривативтері бойынша міндеттемелер қамтылады.

Аударылатын депозиттер – бұл: 1) кез-келген кезде айыппұлдарсыз және шектеулерсіз номиналы бойынша ақшаға айналдыруға болатын; 2) чек, тратта немесе жазбаша тапсырмалар көмегімен еркін аударылатын; 3) төлемдерді жүзеге асыру үшін кеңінен қолданылатын барлық депозиттер. Оған ЕДБ корреспонденттік шоттары, жеке тұлғалардың және банктік емес

ұйымдардың ағымдағы (есептік) шоттары, эмиссияланған электрондық ақша жатады.

Басқа депозиттерге негізінен белгілі бір уақыт кезеңі өткеннен кейін ғана алынатын немесе операцияларда қолдануға қолайсыз жасайтын әртүрлі шектеулері болатын және негізінен, жинақтарға қойылатын талаптарға жауап беретін жинақ және мерзімді депозиттер жатады. Бұдан басқа, басқа депозиттерге шетел валютасында көрсетілген аударылмайтын депозиттер де қосылады.

Екінші деңгейдегі банктер бойынша монетарлық шолуда (бұдан әрі – ЕДБ шолуы) ЕДБ баланстық және баланстық емес шоттардағы қалдықтар туралы есептерінің негізінде жасалады және оларда ЕДБ-ның ішкі экономиканың басқа секторларына және бейрезиденттерге қатысты талаптары мен міндеттемелері қамтылады.

ЕДБ-нің шолуында:

- таза сыртқы активтер (ЕКВ-дағы таза сыртқы активтер және басқа да валюталардағы (БВТ) басқа да таза сыртқы активтер);

- ішкі активтер (ЕДБ резервтері, ҚРҰБ-ға қойылатын басқа да талаптар, орталық Үкіметке таза және жалпы негізде қойылатын талаптар, жергілікті басқару органдарына қойылатын талаптар, банктік емес қаржы ұйымдарына, мемлекеттік және мемлекеттік емес қаржылық емес ұйымдарға, үй шаруашылығына қызмет көрсететін коммерциялық емес ұйымдарға, үй шаруашылықтарына қойылатын талаптар, басқа да таза активтер);

- пассивтер (аударылатын және басқа депозиттер, бағалы қағаздар, қаржы деривативтері, кредиттер және ақы төлеуге басқа да шоттар) қамтылады.

Банк жүйесі бойынша монетарлық шолу (бұдан әрі – банк жүйесіне шолу), депозитарлық ұйымдардың шоғырланған шолуы болып табылады.

Банк жүйесіне шолу ҚРҰБ және ЕДБ шолулары позицияларын біріктіру және шоғырландыру нәтижесінде қалыптастырылады және бейрезиденттерге және орталық үкімет бірлігін қоспағанда, ақша ұстаушы – ішкі экономика секторларына қатысты *жалпы алғанда банк жүйесіне* қойылатын талаптарды/міндеттемелерді көрсетеді.

Бұл шолуда банк жүйесінің міндеттемелері *ұлттық анықтамадағы кең ақша массасын* (М3 ақша агрегаты) құрайды.

Басқа шолуларға ұқсас банк жүйесінің шолуына таза сыртқы активтер, ішкі активтер мен пассивтер, сондай-ақ шоғырланған түзету кіреді.

Шолуларда шоғырланған түзетулер осы шағын сектордың басқа институционалдық бірліктеріне қатысты талаптарды осындай институционалдық бірліктер алдындағы міндеттемелерден шегеру арқылы жүргізілетін осы шағын сектордың басқа институционалдық бірліктеріне қатысты талаптар мен міндеттемелерді өзара есепке алу нәтижелері болып табылады.

Банк жүйесінің пассивтері айналыстағы қолма-қол ақшаны және орталық үкіметті және бейрезиденттерді қоспағанда, экономиканың

секторлары/кіші секторлары бойынша бөле отырып, ақша ұстаушы басқа секторлардың банк жүйесіндегі барлық депозиттерін қамтиды.

ЕДБ мен депозиттік ұйымдар бойынша монетарлық статистика ай сайынғы негізді қалыптастырылады.

Басқа қаржы ұйымдарына шолу ипотекалық компаниялардың, Қазақстанның Даму Банкінің, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының және Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының балансы негізінде жасалады.

Шолудың сыртқы активтері қаржы құралдары бойынша, ішкі – экономиканың құралдары мен секторлары бойынша бөліп беріледі.

ҚРҰБ, ЕДБ және банк жүйесінің шолуларында пайдаланылатын қаржы құралдарының стандартты жиынтығынан басқа, осы шолуда пассивтер жағында басқа қаржы ұйымдары міндеттемелерінің елеулі үлесін құрайтын сақтандыру техникалық резервтер жеке көрсетіледі. Олар өмірді сақтандыру резервтеріндегі үй шаруашылығы қаражатының таза құнын және зейнетақы қорларындағы үй шаруашылығы қаражатының таза құнын, сондай-ақ сақтандыру сыйлықақыларының алдын ала жарналарын және реттелмеген шығындарды өтеуге арналған резервтерді қамтиды.

Қаржы секторына шолу банк жүйесі бойынша шолудың және басқа қаржы ұйымдары шолуының позицияларын шоғырландыру негізінде жасалады, яғни ҚРҰБ, ЕДБ және басқа қаржы ұйымдарының баланс шоттарын қамтиды. Осылайша, бұл шолу *жалпы алғанда* (осы кезде қамтылатын) *қаржылық ұйымдар секторының* экономиканың басқа секторларына және бейрезиденттерге қатысты талаптары мен міндеттемелеріне талдау жүргізуге мүмкіндік береді.

Банк болып табылмайтын қаржы ұйымдарынан есептілікті жинау негізінен тоқсан сайынғы негізде жүзеге асырылады. Сондықтан, басқа қаржы ұйымдарының шолуы мен қаржы секторының шолуы тоқсан сайынғы негізде жарияланады (2016 жылдан бастап).

Ақша базасы және кең ақша массасының агрегаттары

Жарияланатын кестеде ақша базасының (резервтік ақша), ақша базасының (қысқаша көрсетілген), резервтік депозиттердің көрсеткіштері және банк жүйесінің қаржылық міндеттемелері құрауыштарының өтімділік дәрежесі бойынша ақша агрегаттары қамтылады.

Ақша базасы (резервтік ақша) кең ақша массасы мен кредиттің өсуін қамтамасыз ететін орталық банктің міндеттемелерін қамтиды: ҚРҰБ кассаларындағы қолма-қол ақшаны қоспағанда, ҚРҰБ айналысқа шығарған қолма-қол ақша, ЕДБ-нің аударылатын және басқа да депозиттері, банктік емес қаржы ұйымдарының аударылатын депозиттері және ҚРҰБ-дағы теңгемен мемлекеттік және мемлекеттік емес қаржылық емес ұйымдардың ағымдағы шоттары.

Ақша базасы (қысқаша көрсетілген) – банк жүйесіндегі өтімділікке әсер ету бойынша ҚРҰБ жүргізетін операцияларды талдау үшін енгізілген есептік көрсеткіш. Ол ЕДБ-нің ҚРҰБ-дағы басқа депозиттерін шегергенде ақша базасының мөлшеріне тең келеді. ЕДБ резервтік депозиттері (қысқаша

көрсетілген ақша базасының құрамында бөлінетін) ЕДБ-нің теңгемен және шетел валютасымен ҚРҰБ-ға аударатын депозиттерін қамтиды.

Ақша массасы - экономикада айырбастау құралы ретінде кеңінен қабылданатын және қысқа мерзімде толық немесе толық номиналды құнына жақын айырбастау құралына айналдыруға болатын ақша ұстаушы секторлардың барлық өтімді қаржы құралдарын білдіреді.

Ақша массасы ҚРҰБ мен ЕДБ бухгалтерлік баланстарының шоттарын шоғырландыру негізінде есептеледі және айналыстағы қолма-қол ақшадан және резидент банктік емес заңды тұлғалардың және резидент үй шаруашылықтарының депозиттік ұйымдардағы депозиттерінен тұрады.

Ақша агрегаттары халықаралық терминология бойынша M0, M1, M2 және M3 белгілерін пайдалана отырып, өтімділік дәрежесі бойынша сыныпталады.

Ақша агрегаттарының құрылымы:

1. M0 – айналыстағы қолма-қол ақша. Банктерді қоспағанда (банк жүйесінен тыс), халықта және касса ұйымдарында айналымдағы ұлттық валютаның монеталары мен банкноттары;

2. M1 – M0 мен банктік емес заңды тұлғалардың және үй шаруашылықтарының теңгемен аударылатын депозиттерінің (ағымдағы және есептік шоттардың) қосындысы;

3. M2 – M1, банктік емес заңды тұлғалардың және үй шаруашылықтарының теңгемен басқа депозиттерінің (мерзімді салымдар) және шетел валютасындағы аударылатын депозиттерінің қосындысы;

4. M3 (ақша массасы) – M2 және банктік емес заңды тұлғалардың және үй шаруашылықтарының шетел валютасындағы басқа депозиттерінің қосындысы. M3 ұлттық анықтамада ақшаның ең кең агрегаты болып табылады.